

ZEEWOORDEN

Wij zochten de betekenis van enkele intrigerende zeewoorden voor je op.

Magda Devos, Roland Desnerck, Nancy Fockedeij, Johan Termote, Tomas Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe, Fons Verheyde, Arnout Zwaenepoel, Jan Seys

De haring (Clupea harengus) is een straalvinnige vis die zo'n 45 cm lang kan worden. Waaraan de soort zijn naam te danken heeft is voer voor ethymologen. © Misjel Decler

HARING

Over de haring is zowat een halve bibliotheek bijeen geschreven. Dat deze zilvergrijze vis zo'n ruime belangstelling geniet, kan nauwelijks verwondering wekken. Hij heeft immers een bepalende rol gespeeld in de geschiedenis en de ontwikkeling van de Lage Landen. In deze bijdrage beperken we ons echter tot enkele basisfeiten, om dan ten volle de zoektocht in te zetten naar de etymologische verklaring van het woord *haring*.

NIET ZOMAAAR EEN VIS...

Wereldwijd is haring de op vier na meest beviste soort. Jaarlijks vangt men niet minder dan 1,5 tot 2 miljoen ton van deze vette en voedzame vis. Ook in en rond de Noord- en de Oostzee is haring een van de meest voorkomende vissen. De soort zwemt in soms gigantische scholen, en zoekt 's nachts het wateroppervlak op om er zich met plankton te voeden. Met zijn blauwgrijze rug en zilverwitte buik, valt haring nauwelijks

op, voor rovers die zowel van bovenaf als van onderuit deze vis belagen. Tijdens de paaiperiode scholen ze samen op plekken waar ze hun kleverige eitjes op een stenige zeebodem of op wieren kunnen afzetten.

De seizoenmatig hoge haringconcentraties trekken al van oudsher vissers aan. Dankzij haring zijn vele regio's, steden en handelaars in NW-Europa erg rijk geworden. Historisch gezien is ook in Vlaanderen veel haring gevestigd, verwerkt en gegeten, maar dat is nu

volledig verdwenen. De Vlaamse visser is zijn interesse in de haring verloren, en heeft het nu vooral op de erg gesmaakte en bodembewonende vissoorten tong en schol gemunt. Maar ooit was het dus anders. Aan onze kust heeft haring tijdens twee wereldoorlogen de bevolking zelfs gered van de hongersnood. Haring was goedkoop en de enige soort waarop – onder toezicht – mocht worden gevestigd tijdens de oorlogsjaren. In 1943 alleen al voerde de Belgische visserij bijna 58.000 ton haring aan, een 'wonderbaarlijke vangst'.

ZEEWOORDEN

HET WOORD 'HARING' VERKLAARD, OF TOCH NIET?

Het Nederlandse woord *haring* kent zustervormen in alle drie de andere Westgermaanse talen: Engels *herring*, Duits *hering*, Fries *hjerding*, maar buiten die taalgroep worden er geen verwanten van aangetroffen. In de Scandinavische talen bijvoorbeeld gebruikt men *sild* (IJslands, Noors en Deens) of *sill* (Zweeds), een benaming van een heel andere oorsprong, die verwant zou zijn met de Nederlandse visnaam *zeelt*. Als talen buiten het Germaans een met *haring* verwante naam voor de bewuste vis kennen, zoals Frans *hareng*, Bretons *harenk*, Kroatisch *haringa* en Turks *ringa*, dan gaat het steevast om ontleening aan het Nederlands of het Duits.

Net zoals de haringvangst is het woord *haring* erg oud: niet alleen is het overgeleverd uit de oudste stadia van alle vier de Westgermaanse talen, ook blijkt het reeds in de laat-Romeinse tijd – 3^e eeuw – te zijn gelatiniseerd tot vormen als *aringius* en *haringorum*. Al in het oudste Westgermaans vertoonde de beklemtoonde klinker wisselvormen met *a*-achtige en *ee*-achtige klanken (EWN i.v. *haring*).

De herkomst van *haring* staat niet met zekerheid vast. In het tweede deel zien zowat alle etymologen het Germaanse achtervoegsel *-ing*, in de oorspronkelijke en tot op vandaag nog enigszins productieve betekenis 'behorend tot datgene wat in het grondwoord wordt genoemd'. Met dat suffix zijn nog een aantal andere visnamen gevormd: *bokking*, *wijting*, *spiering* en misschien ook *paling*.

Voor het grondwoord in *haring* zijn verschillende verklaringen geopperd. Volgens sommigen gaat *har-* terug op het Germaanse *harja*, dat 'leger' betekent. Dat woord in zijn geëvolueerde vorm *heer* kennen we nog in woorden als *heerweg*, en *herberg*, in oorsprong benamingen voor resp. een weg waarlangs troepen zich verplaatsen en een nachtverblijf voor soldaten. De haring zou dus zo zijn genoemd omdat hij in scholen, een soort legers dus, door het water zwemt. Ten tweede wordt het bestanddeel teruggevoerd op een kleurnaam, bewaard in het Oudengels als *haar* (Engels *hoar*) 'grauwwit' en vandaar 'oud', en in het Duits als *hehr* 'verheven'. Hier zou het benoemingsmotief dus de kleur van de vis zijn geweest. In de derde plaats wordt een verband gelegd met

het woord *haar* en dankt de vis zijn naam aan zijn vele haarfijne graten. Ten slotte wordt verwantschap verondersteld met de tweede lettergreep in het Latijnse woord *procerus*, dat 'slank' betekent. Naamgeving naar de lichaamsbouw, dus (Philippa 1995).

Tegen geen van die theorieën zijn er onoverkomelijke klankwettige bezwaren in te brengen. En ook semantisch zijn ze niet onaannemelijk. Dat de vissen in scholen zwemmen, dat ze grauwgrijs van kleur zijn, veel fijne graten bevatten of slank zijn van lichaamsbouw, dit alles komt in principe in aanmerking als benoemingsmotief.

Toch worden alle oudere verklaringen door het EWN verworpen. Volgens de auteurs, die zich hiervoor o.m. baseren op een artikel van de Friese taalkundige D. Boutkan (2000), is het grondwoord in *haring* niet verklaarbaar uit het Germaans en zelfs niet uit het Indo-Europees. Waarom dat zo zou zijn, en waarom dus de oudere verklaringsvoorstellen afgewezen moeten worden, wordt echter niet toegelicht. In de visie van Boutkan is het bestanddeel *har-* ontleend aan een voor-Indo-Europese substraattaal, die ooit in Noord-Europa gesproken werd. Diezelfde substraatwortel zou ook vervat zitten in *harder*, naam voor een baarsachtige vis, misschien ook in *haai* en in *karper*. Klankwettig gezien is deze reconstructie acceptabel, althans theoretisch, maar helaas blijft de betekenis van het voorhistorische bestanddeel in het ongewisse. Juist vanwege het speculatieve karakter van de substraathypothese beschouwen we die als één verklaringsmogelijkheid naast de voorstellen van oudere etymologen, waarbij *haring* in zijn geheel uit het Germaans wordt afgeleid. Vooral de veronderstelling dat *har* uit *haar* komt, lijkt ons vanuit semantisch oogpunt aantrekkelijk. Het ligt enigszins voor de hand dat de vele fijne graten van de haring, een vervelende eigenschap voor wie de vis wil fileren, in het vizier van de naamgevers kwam als benoemingsmotief. Heeft de bedenker van deze welhaast honderd jaar oude hypothese, de Gentse hoogleraar Nederlandse Taalkunde en geboren Oostendenaar Jozef Vercoullie, het bij het rechte eind? In zijn etymologisch woordenboek wijst hij nog op een voorbeeld van dezelfde naamgevingsstrategie in een taal buiten het Germaans: in het Grieks heet de sprot *trikhias*, afgeleid van *thrix*: 'haar'. Zo'n semantische analogie is een sterk argument voor de verklaring. Maar ook de spichtige lichaamsvorm komt meer voor in de naamgeving aan vissen. *Spiering* b.v.

zou het woord *spier* bevatten, dat volgens de gangbare etymologie zinspeelt op de gelijkenis tussen het spitse, langwerpige visje en een spier. De theorie dat de kleur van de haring tot zijn naam zou hebben geleid, kan eveneens met analogieën onderbouwd worden. Denken we maar aan benamingen als *roodbaars* en *wijting*, dat van *wit* afgeleid zou zijn. Voor de hypothese als zou *haring* zijn benoemd als een in scholen ("legers") zwemmende vis hebben we voorlopig geen andere visnaam gevonden met hetzelfde benoemingsmotief. Niet dat we die theorie daarom helemaal afschrijven. Het blijft een valabele mogelijkheid. Toegegeven, veel vissen vormen scholen, maar die van de haring zijn opvallend groot, soms wel meerdere kilometers lang! Wat de haring dan weer bijzonder maakt in vergelijking met andere 'schoolzwemmers'.

Het zal, tot slot, duidelijk zijn dat de etymologische afstamming van *haring* een hangende kwestie blijft. Veel mogelijkheden, geen zekerheid.

VAN MAATJE TOT ROLMOPS

Naast de generieke term *haring* bestaan er in het Nederlands, en ook in andere talen, specifiekere benamingen naar de levensfase waarin de vis wordt gevangen en de manier waarop hij wordt bereid. De haringen die vroeg in het jaar aan de wal worden gebracht, noemen we *maatjes*. Ze zitten goed in het vet, na zich volop tegoed te hebben gedaan aan het plankton. En ze hebben zich dan nog niet voortgeplant: de vrouwtjes hebben nog geen kuit geschoten, de mannetjes nog geen hom of sperma. Vandaar dat deze jonge visjes de naam *maagdekens* toebedeeld kregen. Het Middelnederlandse *maegdekin* evolueerde tot *maegdkin* en vervolgens tot *maedkin*, wat na de overgang van het verkleinsuffix *-kin/-ken* tot *-tje(n)* in de Nederlandse kustdialecten (Hollands, Vlaams, Zeeuws) de huidige vorm *maatje* opleverde. Maatjes worden gevangen in het late voorjaar, van mei tot juli, en de eerste aanvoer ervan ging aan de kusten van de Lage Landen met enig feestgedruis gepaard, een traditie die in Nederland nog in verschillende havensteden tot op vandaag in ere wordt gehouden. Doordat de maatjes een erg hoog vetgehalte (meer dan 15%) hebben, bezitten ze een hoge voedingswaarde.

Volwassen haring wordt gebakken, gepekeld, gedroogd of gerookt. Het AN duidt

versgebakken haring aan met de doorzichtige samenstellingen *bakharing* of *panharing*, maar in het Belgisch-Nederlands spreekt men (ook) van *levaard*. Dat woord is met het suffix *-aard* afgeleid van de stam van *leven*. De haring is immers zo vers, dat hij bij wijze van spreken nog leeft. Diezelfde gedachte zit in de Vlaamse uitdrukking *levende vers*, gezegd van zeer verse voedingswaren.

Gerookte haring noemt men *bokking*, een afleiding op *-ing* (zoals in *haring*) van de diernaam *bok*. Het benoemingsmotief is hier de doordringende, onaangename geur van de gerookte vis, die doet denken aan de stank van een bok. De geitenbok heeft de kwalijke reputatie het meest stinkende dier

te zijn dat je in onze streken kan tegenkomen. Vandaar ook de Vlaamse uitdrukking *stinken gelijk de vorte* (= 'rotte') *bok*. *Bokking* komt al voor in Hollandse teksten uit de 13^e eeuw (VNMW i.v. bockinck) en het Fries nam het al vroeg over. Het Duits ontleende de Middelnederlandse variant *buckinc*, waaruit in het Middelhoogduits (door vervanging van het achtervoegsel *-ing* door *-ling*) *bückling* ontstond. Op dat laatste gaat wellicht het Zweedse *böckling* terug.

Haring die na het voortplantingsseizoen mager staat wordt vooral verwerkt tot rolmops: verse haringfilet opgelegd in een mengsel van azijn, ui en kruiden. Volgens Van der Sijs (2006 i.v. haring) is het woord in

onze taal "ontleend aan het Duitse *Rollmops*, dat in de negentiende eeuw is gevormd en van Berlijn uit is verbreid." In het Nederlands duikt *rolmops* voor het eerst in geschrifte op in 1910 (WNT i.v. rolmops). Het eerste deel van de benaming, de stam van het werkwoord *rollen*, spreekt voor zichzelf: de vis wordt opgerold. Het tweede deel zou verwijzen naar de mopshond: de naamgevers zagen blijkbaar een gelijkenis tussen de rolmops en de ringvormige huidplooi rond de platte snoet van het dog-achtige hondje. Van der Sijs vermeldt dat de meeste andere talen die *rolmops* in de een of andere vorm gebruiken, daarvoor schatplichtig zijn aan het Duits.

BOL VAN HEIST EN BOL VAN KNOKKE

Op een zeekaart vallen ze niet op, deze twee dicht bij elkaar gelegen toponiemen. Waarom deze ondieptes voor de kust van Knokke-Heist de naam 'Bol' kregen, lees je in het volgende stuk.

RESTANTEN VAN OUDE KLEIKERNEN

Het mondingsgebied van de Schelde kende een bewogen geschiedenis, eerst onder invloed van natuurlijke processen, later ook gestuurd door de mens (zie De Grote Rede 34, 'Het Scheur'). Zo beschreven we eerder hoe de Honte – de huidige Westerschelde – de rol van natuurlijk afvoerkanaal voor Scheldewater geleidelijk overnam van de meer noordelijk gelegen aftakking, de huidige Oosterschelde. Veel verdrinken dorpen in het mondingsgebied van de Westerschelde zijn hier het gevolg van. Ook de geulen Wielingen en het Scheur ondergingen natuurlijke wijzigingen, met het verdwijnen van ondieptes midden in deze scheepvaartwegen. Vooral tussen Zeebrugge en Cadzand veranderde de zeebodem morfologie intens.

Ook op de drempel Wielingen-Scheur tussen de banken Bol van Heist en Bol van Knokke was de genoemde evolutie al merkbaar, nog voor uitgebreide baggerwerken vanaf 1960 dit proces versnelden.

De werken namen in 1960 een aanvang op de toenmalige drempel tussen de Bol van Heist en de Bol van Knokke. Toen die in 1963 verwijderd was, ging men het vaarwater Scheur nog minstens vijf meter dieper uitbaggeren. Ook de toegangswegen tot Zeebrugge vanaf het Scheur (Ribzand en Pas van het Zand) kwamen aan de beurt en kregen verdiepingen van 6,5 meter. Hierbij bleven de Bol van Heist en de Bol van Knokke gehandhaafd als scheiding tussen het hoofdvaarwater Scheur en de secundaire Wielingen. Dit kon omdat beide ondieptes taaie oude kleikernen bevatten.

VANWAAR DE NAAM?

Bol van Heist en *Bol van Knokke* lijken heel doorzichtige namen. De nabepalingen *van Heist* en *van Knokke* spreken voor zich. Ze verwijzen naar de kustplaatsen waartegenover de banken zich bevinden. Het grondwoord *bol* lijkt evenmin voor problemen te zorgen. Vanuit zijn basisbetekenis 'rond voorwerp' wordt *bol* toegepast op allerlei bolronde zaken. Binnen de sfeer van het landschap kan dit een kleine hoogte zijn, een plek waar de bodem als het ware opbult. Volgens het WNT (i.v. bol-II) slaat *bol* ook op een "kleine bank of plaat, die zich door aanslibbing en bezinking vormt op buitendijksche, door den vloed overstroomde gronden aan de zeekust of aan den oever der beneden-rivieren, en die bij eb droogvallende als een ronde kop uitsteekt." De redacteur wijst

Een kaart van Zeeland en omstreken door C. Sgrooten (uit 1573) met vermelding van 'Engelsche Pol', de ondiepte ter hoogte van de huidige Bol van Heist en de 'Fransche Pol', de tegenwoordige Bol van Knokke.

er verder op dat het woord ook voorkomt in zandbanknamen als *De Razende Bol* en *De Bollen* tussen Texel en Noord-Holland, *De Bol van Banjaard* in de Oosterschelde tussen Walcheren en Schouwen, *De Bol van Heist* en *De Bol van Knokke* in de monding van de Westerschelde. Daaraan kan nog worden toegevoegd *De Bol* als onderdeel van de zandbank Hoge Platen in de Westerschelde ter hoogte van Breskens.

Hoe doorzichtig en logisch die naamgeving ook klinkt, de gegevens op oude zeekaarten van de 16^e tot de 19^e eeuw laten er geen twijfel over bestaan dat beide namen pas recent in gebruik zijn gekomen. Ze verschijnen voor

het eerst op de eerste officiële Kaart van de Vlaamse banken, van de hand van A. Stessels (1866). Voordien en sinds de kaart van Christian Sgrooten uit 1573 wordt de ondiepte ter hoogte van de huidige Bol van Heist *Engelsche Pol* genoemd. In de buurt daarvan is ook sprake van een *Fransche Pol*. Hoewel de ligging van die laatste enigszins afwijkt van die van de tegenwoordige Bol van Knokke – die iets westelijker en dieper in zee ligt dan de Fransche Pol op de kaarten – is het vrij waarschijnlijk dat het om dezelfde ondiepte gaat. De plaatsbepaling van banken en geulen op kaarten van voor 1800 is vaak onnauwkeurig omdat men nog niet over moderne meettechnieken en -instrumenten beschikte. Bovendien

kunnen zandbanken in de loop van de tijd morfologische veranderingen ondergaan waardoor het lijkt alsof ze zich verplaatsen.

POL ALS OORSPRONKELIJK NAAMBESTANDDEEL

Op de voorbepalingen *Engelse* en *Franse* in de oude namen komen we verder nog terug. Eerst nemen we even het historische grondwoord *pol* onder de loep, waarvan het huidige *bol* een 19^e-eeuwse aanpassing is. Overigens is *pol* eeuwen geleden ook al eens het voorwerp geweest van een wijziging: enkele 17^e-eeuwse kaarten spreken

van Franse en Engelse Polder. Origineel kan die naamgeving niet zijn: er bestaat geen indicatie dat het woord *polder* in het Nederlands ooit iets anders heeft benoemd dan drooggevalen of door bedijking drooggelegd aangeslibd land.

Het woord *pol* kwam in deze rubriek al eerder ter sprake, naar aanleiding van de etymologie van het ervan afgeleide *polder* (De Grote Rede 33, 2012). *Pol* komt van Oudnederlands *polla* en is wellicht gevormd uit de stam van het werkwoord *puilen* 'zwellen'. Voor de betekenis moet worden uitgegaan van de gedachte 'iets wat uitpuilt, wat zich boven de omgeving verheft'. In de context van het landschap kan datgene wat uitpuilt zowel een verhoging van de bodem zijn als iets wat op die bodem groeit en erbovenuit steekt. De eerste toepassing komt nog voor in sommige dialecten. In het huidige AN kennen we alleen nog de tweede: *pol* als benaming voor een groepje samengroeiende planten dat boven het maaiveld uitsteekt, bv. een graspol of een biespol, en voor de kleine, iets hoger gelegen droge plekken in een moeras. Die toepassing is vrij jong, de oudste vindplaats ervan in het WNT (i.v. *pol*-I) dateert pas uit de 18^e eeuw. In vroegere eeuwen echter duidde het woord verschillende types van kleine hoogten aan, zowel op het land als in zee en in rivieren. Al in het Oudnederlands woordenboek wordt de betekenis 'kleine hoogte in het landschap' geattesteerd in toponiemen (ONW i.v. *polla*). Een specificering daarvan is de toepassing die het MNW (i.v. *pol*-2) definieert als "eene plaats, hetzij een eilandje, hetzij laagliggend, door gevormd, land". Uit dit *pol* werd het woord *polder* afgeleid, met de nog verder toegespitste betekenis 'aangeslibd en ingedijkt land'. Een andere betekenisvertakking leidde tot de toepassing van *pol* op een 'verhoging onder water', al dan niet droog komend bij eb, m.a.w. een zandbank.

POLLEN EN BOLLLEN: BULTEN OP EEN ZANDPLAAT

Verstond men onder *pol* een welbepaald soort verhoging van de zeebodem? Op bijna alle oude zeekaarten maken zowel de Bol van Heist als die van Knokke deel uit van een grotere bank. De eerstgenoemde vormt het oostelijke uiteinde van de Heistbank, de andere is het meest oostelijke stuk van een lange oost-west gerichte bank die verder naar het westen toe *Innerbank* en *Ript* heet.

Opmerkelijk hierbij is dat de Bol van Heist, op de kaarten *Engelse Pol* genoemd, steevast ingetekend staat als een duidelijk omlijnd ovaal gebiedje dat uitstulpt boven de rest van de Heistbank. Dat reliëfpatroon vinden we terug op de kaart van de Vlaamse banken uit 1866. Daarop manifesteert zich ook de Bol van Knokke, die we menen te mogen identificeren met de historische *Franse Pol*, als een bult aan het oostelijke uiteinde van het zandplatencomplex waarvan de westelijker gelegen delen *Ript* en *Innerbank* heetten. De Bol voor Breskens in de Westerschelde is het hoogste deel van de zandplaat Hoge Platen. Het lijkt er dus op dat *pol/bol* verwijst naar een relatief kleine en min of meer ronde hoogte op een grotere ondiepte.

Er zal een goede reden zijn geweest om die opbollende plekken met een aparte naam te onderscheiden van de rest van de ondiepte waar ze zich bevinden. Visserij en zeilers weten namelijk dat het gevaarlijke plekken zijn, omdat zich daar zogenaamde grondzeeën voordoen. Een grondzee is het verschijnsel waarbij een golf door een plotse verheffing van de bodem in zijn vaart wordt gestuit, openbreekt in een enorme schuimkop en grote hoeveelheden zand optilt. Als er zo'n pak zand aan boord terechtkomt, kan dat fatale gevolgen hebben voor boot en bemanning.

Waarom moest het eeuwenoude grondwoord *pol* in de 19^e eeuw wijken voor *bol*? Wellicht was in die tijd *pol* in onbruik geraakt of toch een laagfrequent woord geworden, en werd het in zijn landschappelijke betekenis niet meer zo goed begrepen. Om de namen voor die uitpuilende, opbollende ondieptes doorzichtiger te maken, was het alom gebruikelijke *bol* een uitstekende kandidaat.

Ten slotte rijst de vraag of ook de andere "bollen" in de wateren van de Lage Landen, de Razende Bol, de Bollen, de Bol van Banjaard en de Bol op de Hoge Platen, voorheen namen droegen met *pol*. Bij gebrek aan historische gegevens moeten we het antwoord hierop schuldig blijven.

FRANSE EN ENGELSE STAMPEI OP ZEE

Waar komen de voorbepalingen in de oude namen voor onze twee "bollen" aan de Belgische oostkust vandaan? Wat hebben

de genoemde ondieptes met Fransen en Engelsen te maken? Herinneren ze aan een of ander conflict dat op zee werd uitgevochten, en waarvan de Noordzee in de geschiedenis meer dan eens het strijdtoneel was? We denken hierbij met name aan de beruchte Slag van Sluis in 1340, een bloedig treffen tussen de vloot van de Engelse koning Edward III en die van zijn Franse rivaal Filips VI. Het was de eerste grote confrontatie van de Honderdjarige Oorlog. Volgens kroniekschrijvers en historici vond deze zeeslag plaats in de buurt van de Zwinmonding, uitgerekend de locatie van de Engelse en de Franse Pol. Het gevecht draaide uit op een verpletterende nederlaag voor de Fransen. Ruim 120 van hun 200 schepen gingen verloren en de menselijke tol was enorm. Van de ongeveer 25.000 soldaten die bij de slag het leven lieten, waren voor viervijfde Fransen.

Maar zelfs de meest dramatische gebeurtenissen verdwijnen uit de herinnering. Wie wist er in de 19^e eeuw nog welk drama er zich vijf eeuwen eerder in de Zwinmonding had afgespeeld? Wie kende nog de historische toedracht aan de grondslag van de namen *Engelse* en *Franse Pol*? Men zal het logischer hebben gevonden om een voor iedereen heldere precisering te gebruiken, namelijk een verwijzing naar de dichtstbij gelegen plaatsen aan de wal.

BRONNEN

- Boutkan D. (2000). A new etymology of "herring". In: Amsterdammer Beiträge zur älteren Germanistik 53, pp.1-6.
- EWN = Philippa M., Debrabandere F. & Quak A. (2003-2009). *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*, 4 delen. Amsterdam, Amsterdam University Press. Te raadplegen op <http://www.etymologiebank.nl/>
- kaart Christian sGrooten 1573: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9f/10_Zelandicarum_1573_Sgrooten.jpg
- MNW = Verwijs E. & J. Verdam (1885-1929). *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's Gravenhage. (<http://gtb.inl.nl/?owner=MNW>)
- ONW = *Oudnederlands woordenboek*. Leiden: Instituut voor Nederlandse Lexicologie, 2009. (<http://gtb.inl.nl/?owner=ONW>)
- Philippa M. (1995). Van woord tot woord. In: *Onze Taal* 64, p. 160
- Van der Sijs N. (2006). *Klein uitleenwoordenboek*, Den Haag. Te raadplegen op <http://www.etymologiebank.nl/>
- Vercoullie J. (1925). *Beknopt etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal*, Den Haag/Gent
- VMNW = W.J.J. Pijnenburg e.a. (2001). *Vroegmiddelnederlands woordenboek*. Leiden, Gopher Publishers. (<http://gtb.inl.nl/?owner=VMNW>)
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's Gravenhage/Leiden, 1864-1998 (<http://gtb.inl.nl/?owner=WNT>).